

Uit: Brabants, Kwartaaluitgave over Brabantse Taal, Literatuur, Muziek, Dialect- en Naamkunde
Jaargang 7, nr. 2, 2010

Wat is er mooier dan op een heerlijke zonnige zomerdag een stukje te fietsen? Fietsen is een van de favoriete bezigheden van de Nederlander. Op de radio hoorde ik eens dat er in ons land bijna tweemaal zoveel fietsen als Nederlanders zijn. Voor buitenlanders is dit bijna niet voor te stellen. Ook nauwelijks voor te stellen is dat van het werkwoord 'fietsen' en het zelfstandig naamwoord 'fiets' de herkomst niet meer te achterhalen is. Zelfs niet door de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond (ANWB). Maar ja, die rijden dan ook wiel, of wielrijden en die fietsen niet en dan krijg je zoiets.

Het werkwoord 'fietsen' en het zelfstandig naamwoord 'fiets' zijn pas sinds ongeveer 1870 in gebruik. Mogelijk heeft ons Brabantse dialectwoord *fietsen* of *fuutsen* er nog iets mee van doen. Zeker is dat dit woord al gangbaar was toen er van het gebruik van een fiets in de verste verte nog geen sprake was. Hoewel het nooit meer te bewijzen valt, is het toch aardig te weten dat het Brabantse werkwoord *fietsen* mogelijk ten grondslag ligt aan dat algemene werkwoord voor het berijden van ons vierde nationale symbool (naast tulp, klomp en molen). J.M. Renders schreef er op 14 juni 1941 al een artikeltje over in de *Meijerijische Courant* en we laten hem voor een deel aan het woord: "Eenige tientallen jaren vóórdat het woord 'fiets' in gebruik was, kwam op een Meijerijisch dorp [volgens een aantekening bij dat artikel was dat Marie Rutjes, geboren rond 1865 te Someren, CvdV] de bijnaam voor *Mie-fiets*. Zij was toen een jong, hupsch en vlug meisje. Zoowel toen als nu betekende het Oost-Brabantsche *fietsen* 'er vlug van door gaan, vlug ergens overwippen'. Ik teekende het volgende voor-

beeld op: *Ze zaten Janne achterna, ze hadden 'm bekant, mar hij fietste over de sloot en... was eweg.* En met klankwisseling van ie en uu: *De koew fuutste er van deur.* Deze bijnaam en beteekenis van fietsen-fuutsen zijn voor zoover ik weet nog nergens aangehaald of gebruikt bij de verklaring van ons Nederlandsch woord fiets. (...) Nog altijd weet men niet precies hoe dit betrekkelijk jonge woord in algemeen gebruik geraakt is. Verschillende verklaringen zijn al voorgesteld, geen enkel als de juiste algemeen aanvaard."

Ook De Bont (1958) kende dit werkwoord in de bovenomschreven betekenis. Hij noteert in zijn onvolprezen *Vocabularium*:

"I fitse(n), zw. ww. Intr. Fietsen, met een lichte en vlugge beweging zich verplaatsen. *Hij* (de zieke) *fietste-n öt z'n bed*; *Hij fietste-n ouver ene sleut* d.i. ging er met een wippende beweging vlug overheen; *Alla, fietst er is ouver!* bv. Over een slootje, een loopje, een karspoor (tot een kind gezegd). [Opmerking. Het ww. fietsen schijnt in ons dialect al bestaan te hebben voor er ten onzent fietsen bekend waren, vgl. ook de geslachtsnaam *Fiets* op de Veluwe en in Oerle een oude bijnaam voor een zekere vrouw (1854-1932), *Miej Fiets*, die in haar jonge jaren bijzonder rap was. Bij Kats is fietse weg-, binnenglippen; stelen]."

Zo hebben we al twee jonge en "hupsche" meisjes in de Meijerij en in Kempenland die

De draisine, een houten bestuurbare loopfiets. Ill.:
archief M. de Koning.

fiets zijn. Wie weet hoeveel *fietsche* meisjes in die tijd onze contreien bevolkten. Ook Hoppenbrouwers neemt het woord op in zijn *Taal van Kempenland* en hij verwijst ook weer naar De Bont. Interessant is zijn rijtje synoniemen voor ‘zich met snelle beweging verplaatsen’: *erötbèsseme, erötpéeje, erötschiejte, erötsjeeje, erötvèège, fietse, riessele, ritse, rondritse, sjàère, täffele, wegbizze* en *de zök erin zette*. Zeg niet dat we ons in het Brabants niet uit de voeten kunnen maken: als het op ‘wegwezen’ aankomt, hebben we tal van mogelijkheden.

Terug naar onze fiets! Ewoud Sanders constateert in zijn *Eponiemenwoordenboek*, een woordenboek met woorden die teruggaan op historische personen (1990), dat al vijftien jaar na de introductie van het woord ‘fiets’ niemand meer kon vertellen wat de exacte oorsprong van het woord was en sindsdien is het voer voor etymologen (deskundigen op het gebied van de woordgeschiedenis). Van Dale (1989) waagt zich er ook niet meer aan en houdt het op “etymologie onbekend, ondanks diverse pogingen

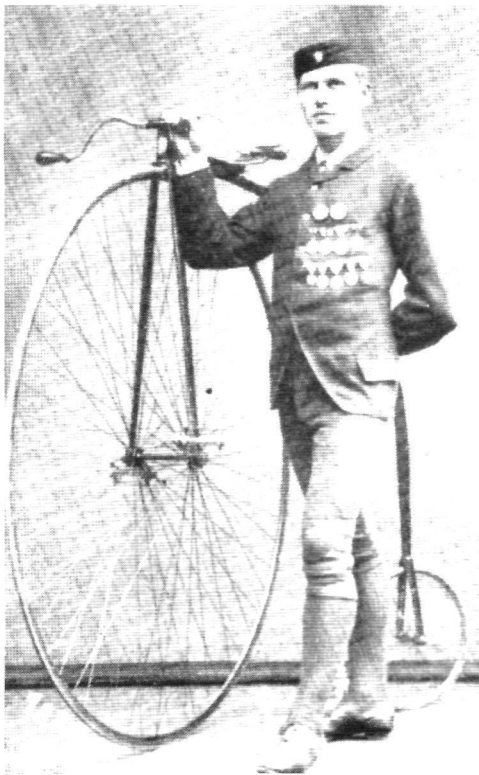
tot verklaring”. We zullen die diverse pogingen, met de hulp van Sanders, eens op een rijtje zetten.

Het begon in 1870 met de grote schrik van de Leidse taalkundige Matthias de Vries, geuit in het *Leidsche Dagblad*, dat de volksetymologie het Franse woord ‘*vélocipède*’ zou verbasteren tot ‘vloospeet’ en daarmee zou de taal “niet gediend” zijn. Hij stelde voor: ‘wieler’ voor het voertuig, ‘wieleren’ voor het berijden en ‘wielenaar’ voor de berijder. Niets van dit alles! Het volk luisterde niet. Vijftien jaar later herhaalde de Leidse hoogleraar Verdam de oproep, maar de ellende had al om zich heen gegrepen. In datzelfde jaar, 1885, signaleerde het tijdschrift *Noord en Zuid* als eerste het woord ‘fiets’ en plaatste de kanttekening dat het woord ‘fiets’ het woord ‘rijwiel’ dreigde te gaan overvleugelen.

Het Franse begrip *vélocipède* [letterlijk ‘snelvoet’ uit ‘*velox, -ocis*’ (snel) en ‘*pes, pedis*’ (voet)] was al ongeveer sinds 1825 in zwang en het werd ook gebruikt als synoniem voor het Duitse *draisine*, een houten bestuurbare loopfiets, genoemd naar zijn uitvinder Carl von Drais von Sauerbrun (1785-1851). In 1869 opende in Amsterdam de eerste ‘Rij-school voor *vélocipédisten*’. Smid Henricus Burgers richtte in Deventer de ‘Eerste Nederlandsche Fabriek van *Vélocipèden*’ op en in 1871 volgde de eerste Nederlandse fietsclub met de onsterfelijke ‘Nederlandse’ naam ‘*Immer weiter*’. Overal ontstonden wieler-, dan wel fietsclubs en op 1 juli 1883 werd de Nederlandsche *Vélocipédisten* Bond opgericht, maar daar bemoeide Matthias de Vries zich weer ‘tegenaan’. Hij moest nog steeds van zijn woord ‘*vélocipédisten*’ af. Twee jaar later kreeg die bond de naam Algemene Nederlandsche Wielrijdersbond (ANWB). In 1885 luisterde die organisatie ook niet naar de jongste leden, want die

spraken allemaal, vanaf ongeveer 1870, al van 'fiets' en 'fietsen'. Tot voor enkele tientallen jaren kon je nog een agent van politie met een rijwiel tegenkomen en een bekeuring krijgen voor een onverlicht rijwiel, als je gewoon geen licht op je fiets had. Navraag leerde mij dat de begrippen 'motorfiets' en het 'rijwiel met hulpmotor' nu ook wel zo ongeveer uit het politiejargon verdwenen zijn.

In 1947 schreef de letterkundige J.A.N. Knuttel in een artikel dat hij er het meeste voor voelde ervan uit te gaan dat het woord 'fiets' terug te voeren was op de Wageningse rijwielhandelaar Viets. Die naam was hij al tegengekomen in 1890 en hij verbaasde zich erover dat de man dezelfde naam had als het artikel dat hij verkocht. In 1901 had een andere letterkundige al gewezen op 'bondsrijwielhersteller' E.C. Viets, woonachtig

aan de Hoogstraat en wel op nummer 229 in Wageningen. Die etymologie werd door velen aanvaard, maar wordt nu toch danig in twijfel getrokken. Het verhaal blijft.

Maar er zijn nog meer verklaringen.

'Fiets' komt oorspronkelijk van 'vélocipède' en via 'filesepee', 'fietseleepe', 'fiessellepee', 'fiesse' verbastert het tot 'fiets'.

Een ANWB-lid doet in *De Kampioen* van 1901 de volgende suggestie: "Fiets, dat is een woord, niet gefabriceerd, maar geworden, ontstaan als een pure uiting van wat bij het zien van dat ding in de ziel omging."

Het woord 'fiets' is door leerlingen van een kostschool in Apeldoorn in de wereld gezet. Ze waren lid van de fietsclub 'La Vitesse'. Het woord *vitesse* werd verbasterd tot 'fiets'.

'Fiets' is een klanknabootsend woord van het piepend-sissende geluid "fiets-fiets-fiets" dat een vélocipède maakte als de voorwielas niet goed geolied was.

'Fiets' is een klanknabootsend woord voor de snelheid van het voertuig: "fts, en zo is-ie weg."

'Fiets' is afgeleid van Fitz, de naam van een Engelse rijwielabrikant.

En jawel hoor: 'fiets' is afgeleid van de familie- of bijnaam Fiets, die teruggaat op een oud werkwoord *fietsen*, dat in Brabantse en Limburgse dialecten zoveel betekent als 'zich met lichte, vlugge beweging verplaatsen'.

Johannes Pundt, in 1885 eerste Duitse houder van snelheidsrecords op de 1, 4 en 5 km, poseert met gepaste trots bij zijn velocipède. Ill.: archief M. de Koning.

Versijnt minstens 16
maal in het jaar.

Uitgever: F. B. VAN DITMAR — Utrecht.

Vo Jaargang. N°. 1.
Jan. 1888.

INHOUD:

Hoofdartikel.
Officieel.
Feuilletons.
Binnenland.

Buitenland.
Persnieuws.
Scherts en Luim.

Technische mede-
deelingen.
Ingezonden Stukken.
Vragen en Antwoorden.

Sprokkels.
Brievbus.
Voor Sportzusters.
Allerleel.

De Kampioen in de tijd dat de ANWB er nog echt voor de wielrijders was. Ill.: archief M. de Koning.

Zo zijn we dan weer terug bij 'onze' *Mie-Fiets* uit Someren of uit Oerle, geboren in 1865 en 1854 en al dan niet Marie Rutjes hetend. De bijnaam is een eerbetoen aan alle jonge en "hupsche", maar vooral vlugge meisjes, die ons Brabant bevolkten. We weten niet waar het woord 'fiets' vandaan komt. En ook al was dus de bijnaam *Mie-fiets* waarschijnlijk niet tot één persoon beperkt, Marie Rutjes en alle naamloze anderen hebben mogelijk ertoe bijgedragen ons nationaal symbool te benoemen. Hiermee strekt *Mie-fiets* Brabant tot eer.

Hoe dan ook, mocht u deze zomer nog gezellig een stukje gaan fietsen, denk dan onderweg nog eens aan 'onze Mie'. En..., mocht u mogelijk nog een niet te onderdrukken aandrang voelen over een sloot te fietsen, doe dat dan toch maar niet. Wie weet, loopt dat niet zo goed af.

Veel fietsplezier.

Bronnen:

A.P. de Bont, *Dialect van Kempenland, meer in het bijzonder d'Oerse taol*, deel II Vocabularium, Assen, 1958.

Cor Hoppenbrouwers, *De taal van Kempenland, Van ààwbátte tot zwiemele*, Kempen uitgevers, Eindhoven Airport, z.j.

Bart Mesotten, *Rondneuzen in woorden, Tweede reeks etymologische verkenningen*, Kapellen, 2000.

J.M. Renders, 'Brabantsch Leven, Oude Oost-Brabantsche bijnamen, spotnamen en scheldwoorden, XXIV Vrouwennamen', in *Meijerijische Courant*, 14 Juni 1941.

Ewoud Sanders, *Eponiemen woordenboek, Woorden die teruggaan op historische personen*, Nijgh en Van Ditmar, Amsterdam, 1992, 5de druk.

P.A.F. van Veen in samenwerking met Nico-line van der Sijs, *Van Dale Etymologisch woordenboek*, Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen, 1989.

Jan de Vries, *Nederlands etymologisch woordenboek*, Leiden, 1971.